

**MUHAMMAD RIZO OGAHY LIRIKASINI MAKTAB
DARSLIGIDA O'QITILISHI (10-SINF DARSLIGI MISOLIDA)**

Noila Xolmurodova

Sharof Rashidov nomidagi SamDU

filologiya fakulteti 4-bosqich 408- guruh talabasi

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7976946>

ARTICLE INFO

Received: 18th May 2023

Accepted: 26th May 2023

Online: 27th May 2023

KEY WORDS

*G'azal, she'r, vazn, qofiya, radif,
lug'at, so'z san'ati, tashbeh.*

ABSTRACT

Maqolada Ogahiy ijodini o'rganishda enterfaol metodlardan xususan, "Muammoli ta'lim", metodidan foydalanildi. Qolaversa uning lirikasidagi tabiat tasviri, xususan, uning "Navro'z" va "Qish" g'azallari tahlili bo'yicha tavsiyalar va uni umumta'lim maktablarida o'qitish usullari haqida ham ma'lumot beriladi.

Bugungi yangilanib borayotgan adabiyot darsliklarida mumtoz adabiyot namunalari salmoqli o'rinni egallaydi. Buning asosiy sababi o'quvchilarga ajdodlar merosini tanishtirish va shunga munosib ravishda avlod tayyorlashdan iboratdir. Bilamizki, bizning ajdodlarimiz dunyoning yetuk shaxslaridan bo'lishgan. Ular adabiyot, san'at, ilm-fan, siyosat borasida dunyoga tanilganlar. Buyuk daholarning ilmiy, badiiy merosini o'rganish har bir shakllanib kelayotgan yosh uchun mas'uliyatli vazifadir. Mana shunday daho ijodkorlardan biri Muhammad Rizo Ogahiydir. Bu buyuk shoirning noyob asarlari, ayniqsa, ijtimoiy-siyosiy, falsafiy-didaktik hamda ishqiy mavzuda yozilgan g'azallari asrlar osha bashariyatning bebaho durdonasi, ma'naviy-ma'rifiy, axloqiy-estetik mulkiga aylandi. Ana shunday so'z san'atkorining noyob durdonalarini o'rganish, ayniqsa, Ogahiy siymosini o'quvchilarga yetkazish ko'p jihatdan o'qituvchining ilmiy-nazariy bilimi, dars berish san'ati, aniqrog'i, shoir g'azallari, uning mavzu ko'lami va ularda aks ettirilgan lirik qahramonlar, ularning ruhiy kechinmalari, his-tuygularini tahlil qilishga bog'liq.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9-sinf adabiyotdan o'quv dasturida Ogahiy ijodini o'rganish uchun 4 soat vaqt ajratilgan. O'quvchilar darsning 1-soatida Ogahiy hayoti va ijodiy merosi, ijodining bosh tamoyillari haqida "Ilohi har kuning navro'z bo'lsin" g'azalini o'rganadilar. 2-soatida esa ular shoirning darslikdagi boshqa g'azalini tahlil qiladilar. 10-sinf adabiyotida 3 soat vaqt ajratilgan. 1- soatida "Ogahiy: Tarixiy davr. Muallif haqida ma'lumot", 2-soatida "Ogahiy: "Ohista-ohista" va "Ustina" g'azallari tahlili. She'riy san'atlar", 3-soat "Ogahiy: "Bo'lmasa bo'lmasun netay" va "Navro'z bo'lsin" g'azallari tahlili. Tuyuqlar." Mavzulari o'rgatiladi. 10-sinf o'quvchilariga Ogahiyning hayoti va ijodi haqidagi ma'lumotlar takror eslanishi uchun shoir haqida ikki darslik bilan umumlashgan holda tushuntirib o'tish maqadga muvofiqdir. Bu esa o'qituvchidan o'z ustida doimiy ishlab borishi, darsni to'g'ri taqsimlagan holda qo'shimcha interfaol metodlardan foydalanishi talab etiladi. Adabiyotshunos olim Qozoqboy Yo'ldoshev hammuallifda chiqargan "O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi" darsligida: "O'rta maktabning yuqori sinflarida adabiyot o'qitish adabiy-

tarixiy va adabiy-nazariy singari o'zaro chambarchas bog'liq ikki xil yondashuv asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Bu sinflarda ham adabiyot o'quv predmeti filolog tayyorlash uchun emas, balki hayot hodisalariga ochiq ko'z va sog'lom aql bilan baho bera oladigan barkamol shaxsni shakllantirish uchun o'qitiladi."¹ deb, mumtoz siymolarni o'qitish bilan bog'liq fikrlarini bildirib o'tadi.

Taniqli metodist olimlar: Q. Husanboeva va R. Niyozmetovalar ijodkorlar ymr yo'lini o'rgatish zarurligini: ***"Tarjimai hol yozuvchining navbatdagi darsda ...o'rganilajak asarining yaratilish tarixi shu asarning mazmunini tushunishga, o'quvchilarni bunga ruhiy jihatdan tayyorlashga yordam beradi"***, – deya alohida ta'kidlaydilar².

Shunga ko'ra birinchi navbatda shoirning tarjimayi holiga davr bilan bog'lab tushuntiramiz. Mavzuni o'rganish jarayonida: – Ogahiy lirikasiga xos xususiyatlarni tahlil qilamiz. Yuqorida taniqli metodist olim Qozoqboy Yo'ldoshev ta'kidlaganidek: "...sinflarida adabiyot o'qitish adabiy-tarixiy va adabiy-nazariy singari o'zaro chambarchas bog'liq ikki xil yondashuv asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq."³darsni "Tarixiy davr" bilan boshlaymiz. Yangi 10-sinf "Adabiyot" darsligida⁴ o'quvchilarga shoir yashagan davr va ijtimoiy muhitni muhokama qilish maqsadida berilgan savol bilan boshlanadi. Bu o'z o'rnida o'quvchilarni o'sha davr muhitiga tushishga yordam beradi:

1. *"XIX asr O'rta Osiyo mintaqasidagi xonliklar taqdiri va o'lkadagi madaniy-ma'rifi y hayot haqida nimalarni bilasiz? Bu davrdagi tarixiy ijtimoiy vaziyatning keskin o'zgarishi sabablarini qanday izohlaysiz?"*

O'qituvchi adibning hayoti va ijodini hikoya tarzida tushuntirib o'tsa o'quvchilarga qiziqroq va esda qolarli bo'ladi.

Ogahiy yashagan davrga bir nazar tashlab o'tish o'quvchilar ongida buyuk shoirning ijodining yuksalish qirralarini ochib beradi. Ogahiy lirikasiga o'tishdan oldin yana bir muammoli savol o'rta tashlanadi:

2. *Sizningcha, Ogahiy ijodining shakllanishida qaysi ijodkorlarning roli ko'proq?*

3. *Ogahiy yashagan davrda ijodkorlar qaysi janrda ko'proq ijod qilishgan?*

4. *Biz yashayotgan bugungi kunda badiiy ijodning qaysi janrlarini bilasiz?*

5. *"Ogahiy, kim topg'ay erdi sozi nazmingdin navo,*

Bahra gar yo'qdir Navoiyning navosidin sango". Yuqoridagi misralar qaysi savolga javob bo'lishi mumkin?

O'qituvchi Ogahiy lirikasiga o'tar ekan darslikda berilgan g'azallarning sharhiga alohida e'tibor qaratishi lozim. G'azalning tub mohiyatiga yetib bormas ekan o'quvchi badiiy ijod na'munasidan estetik zavq ola olmaydi. Shu o'rinda shoir, Ogahiyning forsiy g'azallari tarjimoni M.Abdulhakimning gapini keltirib o'tsak: "Men Erkin Vohidovning ijodi va boy tajribasiga qoyil qolaman va uning tarjima uslubini o'rgandim. Shoir menga so'zlarni tarjima qilishni emas, asarning ruhini o'quvchiga yetkazishni o'rgatdi".⁵ Aslini olib qaraganda o'quvchi uchun adabiyot fani o'qituvchisi tarjimondir. U xoh og'zaki bo'lsin, xoh yozma nutqda

¹ Yo'ldosh Q., Yo'ldosh M., O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi. Darslik. T.: 2022, 299 b.

² Husanboyeva Q., Niyozmetova R. Adabiyot o'qitish metodikasi. – T.: Innovatsiya-Ziyo, 2020. 295-bet.

³ Yo'ldosh Q., Yo'ldosh M., O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi. Darslik. T.: 2022, 105- bet.

⁴

⁵ Матназар Абдулҳакимни эслаб... 219-бет.

ifodalanayotgan fikrni to'g'ri tushuntira biladigan ustozdir. Mumtoz asarlarda esa aynan so'zlar izohi, ularning matnda kelgan o'rni va g'oyalarini tahlil qilib bera olishi juda zarurdir. Shu o'rinda Ogahiyning ijodi, xususan, "Ohista-ohista", "Ustina", "Navro'z", "Bo'lmasa bo'lmasun netay" g'azallari tahlilini "Muammoli ta'lim" asosida o'rgatish maqsadga muvofiqdir. Buni 10-sinf adabiyot darsliklarida ham ko'rishimiz mumkin:

"Manga zulm aylab, ul qotil ayon ohista-ohista,

Chehib tig'ini aylar qasdi jon ohista-ohista.

Ma'shuqning oshiqqa "ohista" zulm qilishdan maqsadi nima bo'lishi mumkin?

Jafosi zo'ridin ikki ko'zimdin oqti daryolar

Ki, qolg'oy ostida oning jahon ohista-ohista.

*Oshiq to'kkan ko'z yoshlari tufayli jahonni suv bosishi tasvirida qanday badiiy san'at qo'llanmoqda?"*⁶

"Badiiy asarlar didaktik tahlili jarayonidagi muammoli vaziyatlarda o'quvchilarning mustaqil faoliyat va tafakkur ko'lamini (bildirilgan munosabatning batafsilligi) va sifati(xulosalarning pishiqligi, asoslarning kuchliligi)ni – o'quvchining muammoli vaziyatlardagi aqliy faoliyati darajasini o'lchash mezonini bo'lib xizmat qiladi."⁷

Mumtoz asarlarni o'rganishda o'quvchi oldidagi eng katta muammo notanish so'zlar va asar matnining uslubi bo'ladi. Shu sababdan "Muammoli ta'lim"ning ifodalash bosqichiga murojaat qilamiz. Bunda o'quvchilar notanish so'zlar ishtirokida gaplar tuzish topshirig'i beriladi. Bu topshiriq o'quvchilarning ongida yangi so'z izohi va undan foydalanish ko'nikmasini shakllantiradi. Endilikda gap tuzgan o'quvchi g'azalni takror o'qishda shoirning nimani nazarda tutib yozganiga tushuna boshlaydi.

O'quvchilar dars davomida g'azal haqidagi nazariy bilimlarini oshirishi, bilganlarini takrorlab olishi juda muhim hisoblanadi. Shu sababli ham aruz vazni elementlarini o'quvchilar bilan birgalikda takrorlab olish foydadan holi emas.

Ogahiy ijodini o'rgatishda turli texnologiyalar va metodlardan foydalangan holda darsni tashkil qilish o'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Masalan: **"INSERT" STRATEGIYASI METODI, «BILAMAN, BILMOQCHI-MAN, BILDIM (B/B/B)», Muammoli vaziyat kabi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.**

"INSERT" STRATEGIYASI METODI

⁶ "Adabiyot" Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-sinfi uchun darslik T.:2022. 157-bet.

⁷ Husanboyeva Q. Adabiyot o'qitish metodikasi va muammoli ta'lim. T.: Innovatsiya-Ziyo, 2022. 314-bet.

OGAHIY LIRIKASINI TAHLIL QILAMIZ

Sinf o'quvchilari guruhlariga bo'linadilar, guruhlar nomlanadi. O'qituvchi har bir guruh o'quvchilaridan o'qilgan baytga oid ikkitadan fikr bildirishlarini so'raydi. Guruhlar navbati bilan (ushbu jarayonda guruhning barcha a'zolari faol ishtirok etishlarini ta'minlash maqsadga muvofiq) fikr bildiradilar. Bayon etilgan fikrlar yozuv taxtasiga yozib boriladi.

a G'azal bilan tanishib chiqing

b G'azalning har bir baytiga belgi qo'ying.

v G'azal baytlari muhokamasida bildirilgan fikrlar sizning fikringizga

g Bayt tahlilida guruhlar tomonidan bildirilmagan fikr yuritilgan bo'lsa

d G'azal bilan tanishish jarayonida tushunmovchiliklar yuzaga

e G'azal baytlari mazmunan bir birini to'ldirmagan bo'lsa

«INSERT» STRATEGIYASI METODI

INSERT JADVALI

			
---	---	--	---

OGAHYIY LIRIKASINI TAHLIL QILAMIZ

Ogahiyning "Ta'viz ul-oshiqin" ("Oshiqlar tumori") devonidan shoirning o'zbek va fors tillarida bitilgan ishqiy, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy didaktik, tabiat tasviri va boshqa ko'plab mavzulardagi she'rlari o'rin olgan.

***

Manga zulm aylab, ul qotil ayon ohista-ohista,

Chehib tig'ini aylar qasdi jon ohista-ohista.

Ma'shuqning oshiqqa "ohista" zulm qilishdan maqsadi nima bo'lishi mumkin?

Jafosi zo'ridin ikki ko'zimdin oqti daryolar

Ki, qolg'oy ostida oning jahon ohista-ohista.

Oshiq to'kkan ko'z yoshlari tufayli jahonni suv bosishi tasvirida qanday badiiy san'at qo'llanmoqda?

Ulusga a
ylag'an zulmin ko'rib ondin hazar qilmay,
Kelib chekdim jafosin man yomon ohista-ohista.

➤ **ulus** – xalq

Bo'lur hajrida zindon gar maning manzilgahim bo'lsa,
Guliston balki gulzori jinon ohista-ohista.

Yor hajridan zindonband bo'lgan lirik qahramon manzili guliston bo'lishiga umid qilishi to'g'rimi? Nima uchun?

To'lo bir jom tut lutf aylab, ey soqiyki, bu g'amdin
Qutulg'oyman ichib man notavon ohista-ohista.
Vafo yo'q dahr bog'ining gulida, berma ko'nglungni,
Bugun tongda ketar, ey bog'bon, ohista-ohista.

➤ **dahr** – dunyo; zamon

Yorning vafo qilmasligi va tongda oshiqni tark etishi sabablari nimada deb o'ylaysiz?

Emas gardunda ra'd ovozikim hijron tuni ichra,
Erur ul Ogahiy chekkan fig'on ohista-ohista.

➤ **gardun** – osmon, falak; dunyo⁸

Keyingi, "She'riy san'atlar: kitobat, istihroj, tashxis" mavzusini o'quvchilarga tushunarliroq o'tish uchun "**BILAMAN, BILMOQCHIMAN, BILDIM (B/B/B)**" metodi juda qo'l keladi.

BILAMAN	BILMOQCHIMAN	BILDIM

Methodist, adabiyotshunos olimlar Qozoqboy Yo'ldoshev va Muhayyo Yo'ldoshevlarning "O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi" kitobida shunday fikrlar keltiriladi: "O'rta maktabning yuqori sinflarida adabiyot o'qitish adabiy-tarixiy va adabiy-nazariy singari o'zaro chambarchas bog'liq ikki xil yondashuv asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Bu sinflarda ham adabiyot o'quv predmeti filolog tayyorlash uchun emas, balki hayot hodisalariga ochiq ko'z va sog'lom aql bilan baho beradigan barkamol shaxsni

⁸ Adabiyot. Darslik 10-sinf Z.Mirzayeva, K.Jalilov. T.: 2022. 157-bet.

shakllantirish uchun o'qitiladi. O'rta maktabning bitiruvchisi shaxs va u yashagan davr, shaxs va jamiyat, jamiyat va insoniy qismatlar o'rtasidagi aloqalarning qonuniyatlaridan xabardor bo'lishi kerak".

Ammo bu fikrga qisman qo'shilmagan holda o'quvchilar orasida ona tili va adabiyot fanlariga qiziqish bildiruvchi, salohiyatli o'quvchilarga mavzuni darslikdan tashqari qo'shimcha ma'lumotlar bilan chuqurroq tushuntirib o'tishni lozim deb bilamiz. Kelajakda fanning rivojida hissa qo'shuvchi avlodning shakllanishiga zamin yaratadi.

References:

1. Yo'ldosh Q., Yo'ldosh M., O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi. Darslik. T.: 2022, 299 b.
2. Husanboyeva Q., Niyozmetova R. Adabiyot o'qitish metodikasi. – T.: Innovatsiya-Ziyo, 2020. 295-bet.
3. Матназар Абдулҳакимни эслаб... 219-бет.
4. Adabiyot. Darslik 10-sinf Z.Mirzayeva, K.Jalilov. T.: 2022. 312-bet.
5. Tojiboeva D. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. –T.: Fan va texnologiya, 2007. – 337 b.